

1. TÉMA BEVEZETÉS A TÁRSADALOMFILOZÓFIÁBA

1.1 LECKE A FILOZÓFIAI GONDOLKODÁS (20 PERC)

A filozófusokat gyakran nevezik gondolkodóknak, a filozófiatörténetét pedig a gondolkodás történetének. Kezdetben az emberi gondolkodást a mágia, a mítosz és a vallás uralta. A filozófia mint kritikus és racionális gondolkodás viszonylag késői jelenség és csak az indiai, kínai és az ógörög forrásokkal rendelkező nyugati kultúrában alakult ki. Önmagában már az is egy érdekes társadalomfilozófiai kérdés, hogy ezekben a kultúrákban és társadalmakban miért, míg a többiben miért nem alakult ki a filozófia.

1.1.1 Filozófia

A filozófiát a görögök nem logoszként („bölcsestanként”) hanem bölcsesség szereteteként határozták meg. Ez az elnevezés is arra utal, hogy a görögök a filozófiát nem objektív tudásként, hanem szubjektív törekvésként gondolták el.

A nagy filozófusok munkássága idővel a filozófiának számos megkülönböztető sajátosságát alakítják ki. Itt most csak a filozófia konstruktív és dekonstruktív jellegére hívom fel a figyelmet.

Egyrészt vannak olyan filozófusok (Spinoza, Hegel, Marx) akik olyan gondolatrendszereket építenek fel, amelyek átfogó világmagyarázatot adnak. E szerzők a lehető legmagasabb absztrakciós szinten beszélnek a természetről, az emberről, a társadalomról és a szellemről. Érdeklődésük minden létezőre, sőt a létezők összességére, a létre is kiterjed. Ezek a gondolatrendszerek mindig egy meghatározott nézőpontból (platóni, hobbesi, Comte-i) értelmezik a világot és meghatározott álláspontot foglalnak el olyan alapvető kérdésekben mint transzcendencia, tudat, megismerés emberi természet stb.

Más filozófusok (Nietzsche, Popper, Derrida) inkább a fennálló gyakorlatnak a kíméletlen kritikájára teszik a hangsúlyt, amelyhez társul a tradíciók és a tekintélyek megkérdőjelezése észérvek alapján. Világos, hogy egy dolog egy világnézet alapjait megfogalmazni és egy másik dolog bármely rendszert és nézetet kíméletlen kritikának és dekonstrukciónak alávetni.

Ez a két tevékenység a kezdetektől fogva jellemezi a filozófiát, pl. Arisztotelész miközben kritizálta Platón megfogalmazta a saját filozófiai rendszerét is. Mindamellet a konstrukció és a dekonstrukció aránya folyamatosan változik az egyes filozófusok és korok esetében is. Sokan úgy gondolják, hogy korunkban olyan mértékben előtérbe került a dekonstrukció, hogy az már magát a filozófiát is dekonstruálja.

1.1.2 Filozófia és tudomány

Platón és Arisztotelész korában a filozófia még a tudományok összességét jelentette, később azután megindult a tudományok önállósodása: fizika (Descartes, Galilei, Newton), közgazdaságtan (Adam Smith) szociológia (Comte), rendszerelmélet (Bertalanffy). E folyamat ismeretében joggal merül fel a kérdés: a tudományok kiválása után mi marad a filozófiából?

Sok természettudós azt gondolja, hogy a filozófia nem vehető komolyan, mert semmibe veszi a tudományok által felfedezett empirikus tényeket. [The Grand Design](#) című könyv bevezetőjében mindjárt a következőket olvashatjuk: „A filozófia halott. Nem tartott lépést a tudományok (különösen a fizika) legújabb fejleményeivel. A tudósok lettek mára a felfedezés fáklyájának hordozói a világ megismerésében” (Hawking – Mlodinow, 2010, 5).

Stephen William Hawking (1942-2018)

Forrás:

https://hu.wikipedia.org/wiki/Stephen_Hawking#/media/F%C3%A1jl:Stephen_Hawking.Star_Child.jpg

Nehéz tagadni a tudomány jelentőségét a világ megismerésében, de ebből nem következik, hogy a filozófia halott lenne. A filozófiát kétségtelenül kihívások elé állítják a tudományok gyors fejlődése. Ezért joggal merül fel a filozófusokban a kérdés, hogy korunkban vagyis a tudományok korában hogyan kell filozófiát művelni?

Vannak filozófusok, akik azt mondják, hogy a tudomány által vizsgált empirikus tényeknek semmi közük a filozófiához, ezért a filozófusoknak nem kell tudomást vennie a tudományokról. Szerintem is

vannak olyan általános – metafizikai, ismeretelméleti, nyelvfilozófiai – kérdések, amelyek eldöntésében a tényeknek nincs szerepe. Mindamellet ha a filozófia elutasítja a tudományokat, akkor ezzel együtt világ empirikusan igazolt tényeire és összefüggéseire

„Richard Rorty szerint a filozófiának nincs helye a demokratikus társadalomban, és át kell adnia helyét az irodalomkritikának, a politikatudománynak és a természettudományoknak.” Boros (2014) elutasítja ezt a nézetet szerinte a tudományra épülő újkori demokratikus társadalomnak jobban szüksége van az ész és értelem „legtágabb” értelmű erőfeszítéseire, mint valaha.

vonatkozó tudományos elméleteket is elutasítja.

A filozófiának nem ellenséget, hanem egy új szövetségest kell találnia a tudományokban, mivel azoknak az eredményei segíthetik a filozófiai gondolkodást, ahogy azt Prigogine is hangsúlyozta. Ha a filozófia tudományok vállára áll, akkor messzebbre lát, bár ebben az esetben víziói a felhasznált tudományos elméletek érvényességétől függ.

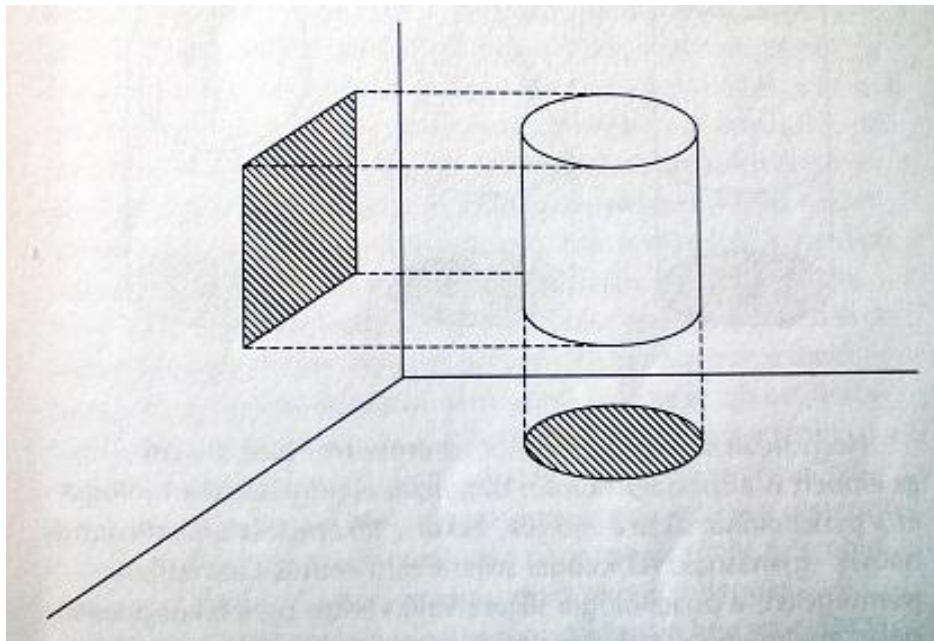
Az alternatívák világosak: filozófia – és azon belül a társadalomfilozófia – függetleníti magát a tapasztalati világ tudományos leírásától vagy sem. Mindkét döntésnek vannak előnyei és hátrányai. Az előbbi esetben a filozófiai semmit sem mond a tapasztalati világról cserébe nincs kiszolgáltatva a tudományok esetleges tévedéseinek. Az utóbbi esetben a filozófia felhasználja a tapasztalati tudományok eredményeit, de ebben az esetben ki szolgáltatja magát azok tévedéseinek.

Napjainkban az ökológusok többsége pesszimista képet fest az emberiség jövőjéről, ezért ez a jegyzet az ökológiai válságot mint releváns társadalomfilozófiai problémát tárgyalja. Ha tíz év múlva kiderül, hogy a környezetvédők többsége tévedett, akkor én is tévedtem, amikor a fenntarthatóság mellett érveltem.

1.1.3 A filozófiai megismerés specifikumai

Általában a tudományos megismerést objektív jellegűnek tekintik és szembe állítják a filozófia tudás kétségtelenül szubjektívebb jellegével. A tudomány és a filozófia között az egyik fontos különbség, hogy az előbbi mindig a világ meghatározott jelenségeit vizsgálja, míg az utóbbi természeténél fogva reflektál világ egészére. Továbbá a szaktudományoknak a módszerei is meghatározottak, szemben a filozófiával, amely módszereiben is nagyobb szabadságot élvez. Tehát a tudománynak nemcsak az objektuma, hanem felhasználható módszere és nézőpontja is szigorúan rögzített. Ebből következően a tudományos leképezés mindig pontosan értelmezhető a szakértők számára.

A bonyolult, komplex és többdimenziós valóság leképezése egy homogén és egynemű gondolati közegbe mindig problematikus. Ahogy problematikus egy háromdimenziós testnek a kétdimenziós síkban történő ábrázolása. Például – írja [Viktor Frankl](#) – egy henger alakú poharat kétdimenzióban körként (felülnézet) vagy téglalapként (oldalnézet) kell ábrázolni. A kétdimenziós vetület mindig pontos, objektív, standardizált és abban az értelemben parciális, hogy csak egy meghatározott nézőpontot feltételez. Bonyolultabb tárgyak esetében egy [műszaki rajz](#) értelmezése szakértelmet kíván.

A henger alakú pohár kétdimenziós képe téglalap vagy kör.

Forrás: http://pneuma.hu/images/Frankl_abra1.jpg

Ezzel szemben egy perspektivikus kép a tárgyat mint egészet ábrázolja, éppen ezért a laikus számára is érthető, ugyanakkor nem mérettartó, vagyis torzít. Sajnos éppen ez a perspektivikus torzítás szükséges ahhoz, hogy kétdimenzióban ábrázoljunk egy háromdimenziós testet. Természetesen egy adott tárgy bármilyen perspektívából nézhető. Nincs jó vagy rossz nézőpont, elvileg minden nézőpont releváns lehet, továbbá a szükséges torzítások is különböző jellegűek lehetnek.

A fenti hasonlat alapján mondhatjuk, hogy a tudományos megismerés egy olyan leképezés, amely mindig méretarányos és a nézőpont is előre rögzített. Ebből következik, hogy a kapott kép egyértelműen megadja az objektum méretarányos vetületét, de semmit sem mond a tárgy más sajátosságairól. Ezzel szemben a filozófia megismerés inkább a perspektivikus képre hasonlít,

amennyiben megpróbálja a háromdimenziós tárgyat kétdimenziósban bemutatni. A perspektivikus képek azonban már sokfélék lehetnek, hiszen a nézőpontok és a perspektívák bemutatása különbözők lehetnek.

Kérdések

1. Miben különbözik egymástól a konstruktív és dekonstruktív jellegű filozófia?
2. Jellemezze a filozófia és a szaktudományok viszonyát !
3. A filozófia hogyan viszonyulhat a szaktudományokhoz?
4. A szaktudományos és a filozófiai gondolkodás közötti különbség mennyiben hasonlítható egy műszaki rajz és egy perspektivikus rajzhoz?

Szakirodalom:

Boros János (2014): Szenvedély és szükségszerűség. Filozófiai vázlatok. Gondolat Kiadó. Budapest.

Ilya Prigogine – Isabelle Strangers (1995): Az új szövetség. A tudomány metamorfózisa. Akadémiai, Budapest.

Nánay Bence (2011): Filozófia és a tudományok – vitaindító. Magyar Tudomány 2011/09

Stephen Hawking, Leonard Mlodinow (2010): The Grand Design. Bantam Books.